

Svårigheter och möjligheter med en inkluderande pedagogik

Dolk, Klara *Bångstyriga barn: Makt, normer och delaktighet i förskolan*.
Stockholm: Ordfront 2013 (300 sidor)

Conféro 2013, volym 1, nr 2 (209 sidor)

NORMKRITISK PEDAGOGIK HAR tagit allt mer plats i förskolors och skolors arbete med likabehandling (se till exempel Bromseth och Darj 2010). Den används parallellt med genuspedagogik, queerpedagogik och andra sätt att utmana rådande föreställningar om genus och sexualitet. Det finns även inslag av arbete mot normer för etnicitet, funktionsförmåga och klass, men desto mindre av aktivt arbete med ålder. Det är just i den sistnämnda kategorin som Klara Dolks inspirerande avhandling *Bångstyriga barn* utgör ett intressant bidrag. Hon tar sin utgångspunkt i maktrelationer mellan vuxna och barn, i det här fallet barn i fyra- och femårsåldern och personalen på en förskola, och undersöker hur dessa påverkar förskolans värdegrundsarbete. Det är framför allt genuspedagogiken som studeras, och därmed blir övriga kategorier som skulle ha kunnat ingå i analysen en aning lämnade i sticket, även om exempelvis sexualitet och etnicitet dyker upp här och där.

Avhandlingen bygger på etnografiskt arbete med deltagande observation, intervjuer, filmande och fotograferande som dominerade metoder. Det planerade aktionsinriktade förändringsarbetet fick slutligen mindre plats i studien på grund av en rad omständigheter, kanske är det

också därför som vi får mer av beskrivning och analys än svar på förändringsarbetets svårknäckta nöt. Dolk analyserar de metoder hon själv har förespråkat och ser bristerna – något som alla vi som arbetar med förändrande pedagogik skulle behöva göra. För det är ju enklare att tala om, inspirera till och utforma metoder för förändring än att faktiskt få dem att hända.

Dolks val av fält måste beaktas när en läser resultaten, den valda förskolan kan inte betraktas som en genomsnittlig sådan, utan ambitionen med att arbeta med genuspedagogik var hög och förskolan ligger i Stockholms innerstad, vilket medför ett visst socialt betingat urval av barn och föräldrar. Barnen som studerades lekte ofta på sätt som neutraliserade kön, vilket Dolk kopplar just till pedagogerna och föräldrarna. Intressant är dock att pedagogerna ibland missade just det könsöverskridande i leken då de sökte efter utmanandet av normer i förutbestämda former. Det vore intressant att i en framtida studie undersöka metoderna i en annan typ av förskola där förutsättningarna för genuspedagogiken är annorlunda.

Teoretiskt sett tar Dolk sin utgångspunkt i makt och normer via poststrukturalister som Michel Foucault och Judith Butler. Genom ett tillgängligt språk förklaras makt och normer och dess relationer till kategorin ålder. Dolk är tydlig med att maktasymmetrin mellan vuxna och barn inte kan upplösas, utan bara omförhandlas. Detta är en poäng som är central att ha med sig genom läsningen, men som ibland tappas bort i avhandlingen. Som läsare får en då bryderier över hur mycket barnen ska påverka och vad de vuxnas ansvar består i. Men det är också här kärnfrågan finns, den om delaktighet. Hur skapas delaktiga demokratiska medborgare om de inte får vara en aning bångstyriga under disciplineringsprocessen? För en disciplinering, eller prägling, är det som pågår oavsett innehåll.

Dolk tar fasta på Åsa Bartholdssons (2007) begrepp ”vänlig maktutövning”. Att forma människor och bestämma över dem på ett vänligt sätt döljer själva maktutövningen. Bartholdsson visade i sin avhandling på ett utmärkt sätt hur barn i skolan disciplineras genom den vänliga maktutövningen; i kraft av den goda viljan ville lärarna forma eleverna

till att inordna sig i diskursens ordning och bli lagom självreflexiva och självreglerande subjekt, vilket utgör normen för en god elev. Strävan efter att forma barn finns förstås alltid med i pedagogiska sammanhang och det är lättare att reagera när målen är odemokratiska, men jämställdhetsprojekt behöver också granskas utifrån hur de normerar och disciplinerar.

Förskolan som Dolk studerade arbetade med både könsneutral och kompensatorisk genuspedagogik genom att omforma såväl språk som handling. Trots sin kunskap om jämställdhet och liknande frågor, var pedagogerna en aning osäkra på just hur delaktighet ska utformas. Kan barn ens vara delaktiga? I de valmöjligheter som presenterades som ”valstunden” och ”barnrådet” reducerades barnens val ofta till att välja mellan det de vuxna hade bestämt och inflytandet i barnrådet uppfattades som ett slags skendemokrati. Barnen visade sig vara lyhörda för vilka svar de vuxna ville ha, men var samtidigt motsträviga. Det är i denna kärnpunkt som Dolk menar att vi har möjlighet att arbeta med demokrati, delaktighet och makt i stället för utifrån tankar om att barnen är passiva blivande vuxna som ska formas till goda medborgare.

De barn som är bångstyriga betraktar Dolk som en tillgång i arbetet med delaktighet, då det är dessa som kan vitalisera strävan efter en verklig demokrati, i stället för att fastna i skendemokrati där en får välja mellan redan fastställda valmöjligheter. Och tar vi Foucaults tankar om makt och motstånd på allvar så är motståndet en del i maktens ordning, men en del som kan förskjuta dess normerande kraft och skapa andra normer som kan vara mer inkluderande. Och det är just här sprängkraften i Dolks intressanta avhandling finns: Vad händer om barnen får mer makt i beslut och i förändring? Kan vuxenvärlden hantera det?

Bångstyriga barn ger inga enkla svar, men genom den grundliga beskrivningen både av arbetet på förskolan och av barnens och pedagogernas tankar och handlingar, visar sig såväl problem som möjligheter med ett arbete för inkludering och delaktighet. Avhandlingen ger en komplex bild av det praktiska arbetet och utmanar föreställningar om delaktighet och normer, speciellt när dessa blandas med åldersskillnad. Viljan till ett tillgängligt språk får dock som resultat att Dolk ibland

missar att lyfta fram den skarpa analysen. Dessutom förklaras den analytiska metoden inte speciellt ingående, utan Dolk anger endast att hon löst har inspirerats av diskursanalys, som sedan förklaras kort, men utan något egentligt angivande av vilka implikationer detta val för med sig. Avhandlingen utgör dock ett starkt bidrag till genuspedagogiken och en uppmuntran till andra förändringspedagogiker att undersöka hur processerna tar sig uttryck när de omsätts i handling. Genom Dolks analyser kan vi fortsätta utveckla såväl genuspedagogik som normkritisk pedagogik. Det senare fältet som jag själv är verksam inom är i stort behov av att beforskas just för att på samma sätt som i *Bångstyriga barn* undersöka begränsningar och möjligheter till utveckling.

Den nya tidskriften *Confero* har i sitt första nummer "Queering School, Queers in School" som tema, vilket innebär att liknande frågor som dem i Dolks avhandling belyses, dock med ett tydligt fokus på HBTQ-personer i skolan och hur skolan kan queerifieras. Artiklarna spretar något och den vetenskapliga kvalitén varierar. Som särskilt relevanta för att fortsätta temat med förändringsarbete inom skolan, tänkte jag lyfta fram två tänkvärda artiklar i temanumret. Malin Ah-King beskriver hur de svenska skolornas biologiböcker inte alls ligger i linje med den vetenskapliga evolutionsbiologins senaste rön. Biologiböckerna är till stor del heteronormativa och beskriver honor och hanar som diametralt olika, med ett fåtal undantag. Fokus ligger i hög grad på djurs reproduktion, medan den sexuella variationen undviks. Queerteori och vetenskaplig forskning skulle i detta fall kunna göra biologiböckerna mer adekvata och bidra till en högre grad av kritiskt tänkande hos eleverna. Även den vetenskapssyn som evolutionsbiologerna har skulle kunna bidra till en mer nyanserad biologiundervisning. Ah-King påpekar att som evolutionsbiolog ser hon kunskapen om naturen som tolkad via kulturen, men att även den föränderliga naturen skapar en mindre rigid kunskap än den som biologiböckerna för närvarande bidrar till. Denna kunskapssyn skulle kunna ge elever redskap för analyser bortom biologiämnet.

Mel Freitag skriver om hur en queerifiering av skolan i sig kan bidra till en mer inkluderande och säkrare miljö för fler än HBTQ-elever.

Exemplet kommer från Unity Charter School i Great Lake City, en skola som har rykte om sig att vara en skola för HBTQ-personer. I själva verket består eleverna av en mångfald där inte alla delar denna identitet, det är snarare en skola som aktivt verkar för att utsatta elever ska få en plats där de kan känna sig trygga och hörda. Queerifiering i vidare bemärkelse kan, enligt Freitag, ses som ett sätt att ifrågasätta och omdefiniera normer, dikotomier, värden, institutioner och strukturer. På detta sätt kan queerifiering ses som ett sätt att förändra fler normer än dem för genus och sexualitet. Genom att skapa en inkluderande miljö i skolan skapas säkerhet och tillhörighet för vem som än befinner sig i skolan. Självfallet finns där konflikter, men genom att skolan arbetar med värden som gemenskap, välkomnande och säkerhet skapas en värdegrund. Konkret bygger skolan upp en kultur av tillit där dialogen står i centrum och lösande av konflikter är centralt, vilket bidrar till att elever med olikheter lär av varandra och lär sig att respektera varandra.

Kommunikationen finns inbyggd i systemet och används flitigt. Lärarna vill skapa rum för att lyssna, kommunicera och diskutera. För att koppla tillbaka till Dolks avhandling så tar skolan tankarna om demokrati och inflytande på allvar och lever som de lär. Skolans arbete med trygghet och gemenskap resulterar i att många elever uttrycker att de känner sig hemma. De elever som är vana vid att betraktas som konstiga och avvikande får en plats där de kan existera och till och med utforska sin identitet tillsammans med andra – oavsett om de är queera eller utsatta på grund av andra omständigheter.

Det är inte helt enkelt att arbeta för en inkluderande och normbrytande förskola och skola, men det är något som behöver vara ständigt pågående. I de texter som jag har diskuterat i den här recensionen har genus, sexualitet och ålder stått i fokus, men vi har fler maktordningar som behöver arbetas mer med för att kunna skapa inkludering i förskolor och skolor (och på arbetsplatser). Teoretiskt sett kan vi som forskare fortsätta att utmana genom våra (i bästa fall) intersektionella analyser och bistå med vidareutveckling av perspektiv och metoder, men i slutändan är det i förskolorna och skolorna arbetet måste ske. Texterna påvisar nödvändigheten av såväl bra undervisningsmaterial som möjligheter för

pedagoger att bedriva ett vardagligt arbete för delaktighet, demokrati, jämställdhet, jämlikhet och trygghet. Det finns inga enkla lösningar, men några nycklar till förändring är samtal, lyssnande, trygghet, gemenskap, utmaning av normer och en genomgripande struktur för arbetet.

RENITA SÖRENSDOTTER
UPPSALA UNIVERSITET

REFERENSER

- Bartholdsson, Åsa. 2007. *Med facit i hand: Normalitet, elevskap och vänlig maktutövning i två svenska skolor* (diss.). Stockholms universitet: Socialantropologiska institutionen.
- Bromseth, Janne, och Frida Darj, red. 2010. *Normkritisk pedagogik: Makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala universitet: Centrum för genusvetenskap.